

Motiv bijega u hrvatskoj moderni

Piletić, Luka

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:847388>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**



FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)



DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Luka Piletić

Motiv bijega u hrvatskoj moderni

Završni rad

Mentor (prof. dr. sc. G. Rem)

Osijek, 2017.

SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA U OSIJEKU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA HRVATSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
PREDDIPLOMSKI STUDIJ HRVATSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

Luka Piletić

MOTIV BIJEGA U HRVATSKOJ MODERNI

(Završni rad)

znanstveno područje: humanističke znanosti, polje: filologija, grana: hrvatski
jezik i književnost

MENTOR: prof. dr. sc. Goran Rem

Osijek, 2017.

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Geneza djela	2
2.1. Bijeg	2
2.2. Đuka Begović	3
2.3. Isušena kaljuža	4
3. Andrijašević kao tip „suvišnog čovjeka“	5
4. Andrijašević kao portret krize identiteta	8
5. Motivacijski sustavi (motiviranost postupaka triju subjekata: Đure Andrijaševića, Đuke Begovića i Arsena Toplaka)	11
5.1. Psihološka motivacija	12
5.2. Socijalna motivacija	15
5.3. Fiziološka motivacija	16
5.4. Biološka motivacija	17
5.5. Filozofska motivacija	18
6. Zaključak	20
7. Literatura	21

SAŽETAK

Ovim se radom analiziraju tri književna djela: *Bijeg* Milutina Cihlara Nehajeva, *Đuka Begović* Ivana Kozarca te *Isušena kaljuža* Janka Polića Kamova. Nehajevljev roman *Bijeg* (1909) bavi se tegobnim životom literata i profesora Đure Andrijaševića. Nizanje njegovih životnih nedaća neminovno vodi samoubilačkom skoku u more. *Đuku Begovića* Kozarac je počeo pisati za vrijeme služenja vojske u Karlovcu 1907., a objavljen je u nastavcima u *Ilustrovanom obzoru* tijekom studenog i prosinca 1909. Bavi se životom Đuke Begovića koji je podvojena i kontradiktorna osobnost: u jednoj osobi i bećar i patnik, moralni prijestupnik i pokajnik, oličenje životne energije i potpune autodestruktivnosti. Roman *Isušena kaljuža*, pisan 1906-09, tiskan 1957, kompozicijski je sastavljen od triju dijelova: *Na dnu*, *U šir* i *U vis*. U Leksikonu hrvatske književnosti¹ ističe se da je *Isušena kaljuža* vrlo slobodno složen roman o brigama i tegobama glavnog lika Arsena Toplaka, plućnog bolesnika, koji svoje tjeskobno i u isti mah buntovničko stanje duha iznosi u razgovorima i intimnim zapisima, koji su liku s književnim ambicijama oblik samoanalize.

Glavni je literarni predložak Nehajevljev roman, a preostala dva romana uspoređuju se s njime s obzirom na motiv bijega u hrvatskoj moderni. Točnije rečeno, uspoređuju se glavni subjekti svakog romana: Đuro Andrijašević, Đuka Begović te Arsen Toplak.

Ključne riječi: motiv bijega, hrvatska moderna, kriza identiteta, autodestruktivnost

¹ *Leksikon hrvatske književnosti: Djela* (Zagreb: Školska knjiga, 2008), 266

1. Uvod

Tema je završnoga rada *motiv bijega u hrvatskoj moderni*. Glavni književni predložak koji ćemo analizirati bit će roman *Bijeg* Milutina Cihlara Nehajeva. Nehajevljev roman usporedit ćemo s romanima *Đuka Begović* i *Isušena kaljuža* Ivana Kozarca i Janka Polića Kamova. Prvo poglavlje sadrži kratku genezu djela svih triju romana. U drugom poglavlju govori se o Andrijaševiću kao tipu „suvišnog čovjeka“ koji je poražen i prije nego što je počela radnja, a jedino što preostaje jest „odmatanje“ filma: autoanaliza, traženje uzroka propadanja, prekapanje po prošlosti, misaona aktivnost. Treće poglavlje govori o Andrijaševiću kao „portretu krize identiteta“. I u drugom i trećem poglavlju usporedit ćemo s Andrijaševićem i Đuku Begovića i Arsena Toplaka. Četvrto poglavlje detaljnije integrira u analizu i preostala dva romana: *Đuku Begovića* i *Isušenu kaljužu*. To će se poglavlje još detaljnije baviti samom temom. Dakle usporedit će se ta tri romana s obzirom na motiv bijega, odnosno usporedit će se tri glavna subjekta tih romana s obzirom na taj motiv: Đuro Andrijašević iz romana *Bijeg*, Đuka Begović iz istoimenog romana te Arsen Toplak iz *Isušene kaljuže*. Ta će se tri subjekta usporediti s obzirom na motivacije kojima su određeni te s obzirom na tri temeljne narativne strukture proznoga teksta. Dakle u fokusu su nam psihološka motivacija, zatim socijalna, fiziološka, biološka te filozofska motivacija, a osim toga subjekti su određeni i psihemom, socijemom i ontemom. Cilj je odrediti uzroke propadanja i „vrste“ bijega triju subjekata.

2. Geneza djela

2.1. Bijeg

Prvi Nehajevljev roman *Bijeg* (1909) bavi se tegobnim životom literata i profesora Đure Andrijaševića. Nizanje životnih nedaća (od djetinjeg šokantnog otkrića seksualnosti, pa nemogućnosti podizanja vlastitog doma, gušenja u rigidnoj senjskoj sredini, neuspjeha kao komediografa, bolesti i opijanja) neminovno vodi samoubilačkom skoku u more. Andrijašević u svojoj zbilji funkcionira kao „nemoćan, zaboravljen, propao za sve“.²

Lucijana Armanda³ napominje da većina kritičara smatra da su Nehajevljeve pripovijetke, a posebno pripovijetka *Veliki grad*, priprema za pisanje romana *Bijeg*.

U središtu je pripovijetke Fran Mirković koji je zapao u potpunu malodušnost i monotoniju te ga ne veseli ni snijeg, ni sunce, ni približavanje Božića, pa čak ni majčino pismo. Za životne probleme, nervozu i strahove on krivi mašinu velikog grada (Beč), koja je i od njega učinila mašinu. Lucijana Armanda zaključuje da, govoreći o Franu Mirkoviću i Đuri Andrijaševiću, Nehajev progovara o problemu mladih intelektualaca koji pokušavaju putovanjem i životom u novoj sredini riješiti svoje probleme, ali to se ne događa. Oni od stvarnosti ne mogu pobjeći jer u novoj geografskoj sredini problemi ne odlaze, nego se samo još više umnažaju.

U pripovijetki *Veliki grad* glavni junak Fran nalazi se u velikoj sredini, a u *Bijegu* se glavni junak Đuro nalazi u malograđanskoj sredini. Veliko i malo mjesto odlično služe kao usporedba i pokazuju kako uopće nije problem u sredini u kojoj se ti likovi nalaze; problem je u njima samima. Cijela zbirka pripovijedaka *Veliki grad* priprema je za njegov roman *Bijeg*.

I na samom kraju Lucijana Armanda kaže da je kritika proglašavala *Bijeg* najboljim romanom moderne zbog defabularizacije i stavljanja naglaska na duševnu aktivnost lika, a na čitatelje je ovaj roman ostavljao jak dojam jer su u Đuri svi vidjeli jedan mali dio sebe. Đurina vječna neodlučnost, rezignacija i osamljenost osjećaji su s kojima se svatko može poistovjetiti. Kada Nehajev crta talentiranog i preosjetljivog umjetnika, on stvara modernog Hamleta koji sumnja

² Hrvatska književna enciklopedija, (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2010-2012), 3, 192

³ Lucijana Armanda, *Putovanje kao bijeg kod Nehajevljevih intelektualaca* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2010), 160-164

u uspjeh, vrednote i sebe samoga. Tako i Fran i Đuro zaključuju da, nakon bijega u novu sredinu, treba bježati dalje od života, i na kraju ne misle na geografiju nego zaključuju da opterećeni nevoljama trebaju skončati svoj život.

Slični osjećaji, poput neodlučnosti, rezignacije i osamljenosti, prate i Arsena Toplaka iz *Isušene kaljuže* i Đuku Begovića iz istoimenog romana. No Đuka i Arsen ne dolaze do zaključka da treba skončati svoj život. Đuka ne bježi od života, nego se stalno vraća samom sebi i ne uspijeva se promijeniti, dakle „bježi u samoga sebe“. Na kraju uopće ne znamo kako će Đuka dalje živjeti, roman nam ne nudi kraj, već čitatelj zapravo može samo nagađati kako će Đuka dalje živjeti. Arsen također ne skončava svoj život, ali na kraju shvaća da on nije on. On zapravo osjeća da je zarobljen u tuđem tijelu. Kraj je porazan i Arsen gubi svoj identitet.

Dok se Andrijašević ubio bacivši se u more i tako fizički nestao, Arsen je fizički prisutan, ali duh mu je potpuno izgubljen. Đuka je opet „svijet za sebe“, pravi bećar koji koristi sve materijalne blagodati te se vodi uzrečicom „dokle ide, ide“. Jednostavno ne možemo znati kako će Đuka proživjeti ostatak svog života.

2.2. Đuka Begović

Kozarac je počeo pisati *Đuku Begovića* za vrijeme služenja vojske u Karlovcu 1907., a objavljen je u nastavcima u *Ilustrovanom obzoru* tijekom studenog i prosinca 1909.

Radnja se zbiva u neimenovanom slavonskom selu potkraj 19. st. To je doba intenzivnih društvenih promjena: razvojačenja Vojne krajine, raspadanja seljačkih zadruga i rastakanja partijarhalnog morala. Svi su ti događaji registrirani u romanu, ali glavni cilj ipak nije bila socijalna kritika nego analiza slavonskog mentaliteta, inkarnirana u glavni lik. Đuka Begović podvojena je i kontradiktorna osobnost: u jednoj osobi i bećar i patnik, moralni prijestupnik i pokajnik, oličenje životne energije i potpune autodestruktivnosti.

Kompozicija romana moderno je koncipirana, s odmakom od tradicionalne linearne naracije. Razgranata fabulativnost reducirana je u korist analitike karaktera i fiksacije ugođaja, a naracija je „isjeckana“ i disperzirana po sižejnom diktatu.⁴

⁴ Bijeg; Đuka Begović; *Isušena kaljuža*; Kozarac, Ivan; Polić Kamov, Janko; Nehajev, Milutin: *Hrvatska književna enciklopedija* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2010-2012), 389

Roman sadrži 16 poglavlja. Začetak je djela u Kozarčevim crticama *Đuka i Ispod pecare* (obje 1906).

Radnja počinje povratkom Đuke Begovića iz kaznionice, potom se vraća na prizore iz djetinjstva i mladosti u kojima je klica njegove impulzivne osobnosti prožete snažnom osjećajnošću, vođene nagonima, žudnjom za spontanošću i slobodom, ali i samorazornim silama, egzistencijalnom samoćom, tragičnim i fatalističkim postupcima. U skladu je s protuslovnom duševnom strukturom i njegov je životni put pun promašenih odluka i neočekivanih promjena (od bečara do pokajnika i natrag); događajna razina kulminirala je u zločin (Đukinu ubojstvu vlastita oca), no priča neočekivano teče prema otvorenom završetku koji je svojom višeznačnošću zbunio suvremenike.⁵

2.3. Isušena kaljuža

Roman *Isušena kaljuža*, pisan 1906-09, tiskan 1957, kompozicijski je sastavljen od triju dijelova: *Na dnu*, *U šir* i *U vis*. Sam je Kamov objasnio značenje: dno je puna, jaka i strastvena osjećajnost, tj. poezija; širina je strast upoznavanja i viđenja, tj. znanost; visina je tanašna, svestrana i slabašna osjetljivost, tj. artizam.

Riječ je o modernističkom i avangardnom tekstu, jer se razbija kontinuitet i linearnost fabule, uvode brojne esejističko-feljtonističke digresije, a središnje mjesto teksta zauzima individualistički zor kroz koji se projicira svekoliki „objektivni svijet“.⁶

U Leksikonu hrvatske književnosti⁷ ističe se da je *Isušena kaljuža* vrlo slobodno složen roman o brigama i tegobama glavnog lika Arsena Toplaka, plućnog bolesnika, koji svoje tjeskobno i u isti mah buntovničko stanje duha iznosi u razgovorima i intimnim zapisima, koji su liku s književnim ambicijama oblik samoanalize. Autor je svoje težnje usadio u iskaz junaka riječima koje su sažetak njegove poetike, dakle metatekstualni model samog romana. Modernost djela nije samo u provokaciji izborom motiva iz tabuiranih sfera (od ispljuvaka bolesnika do

⁵ *Leksikon hrvatske književnosti: Djela* (Zagreb: Školska knjiga, 2008), 157-158

⁶ *Hrvatska književna enciklopedija* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2010-2012), 3, 407

⁷ *Leksikon hrvatske književnosti: Djela* (Zagreb: Školska knjiga, 2008), 266

očitovanja seksualnosti bez građanske cenzure); novost su u hrvatskoj književnosti i psihološka samorefleksija te autoreferencijalnost „pomišljaja“ koje su Toplaku (i Kamovu) toliko važne.

Krešimir Nemec⁸, za Kamovljev roman, kaže da je označio na svim strukturnim razinama radikalan raskid sa šenoinskom literarnom tradicijom. Tematski plan otkriva upravo demonstrativni odmak od romantične, idealizirane slike hrvatske prošlosti i sadašnjosti koju su, još od preporodnih vremena, stvarali argumenti srca i osjećaja. Ključne uporišne točke te vizije bile su rodoljublje, kult obitelji, patrijarhalni moral, zavičajni sindrom, kršćanski svjetonazor, ksenofobija. Tu je „arkadiju“ Kamov zamijenio slikom svijeta u kojem vlada logika apsurd.

Tipološki gledano, *Isušena kaljuža* predstavlja varijantu tradicionalnog *Bildungsromana* jer stavlja akcent na junakov duhovni razvoj, prati proces njegove samospoznaje i sagledava njegovu ulogu u društvu. Međutim, konačna je bilanca toga procesa negativna: potpuna deziluzija, otuđenost, svijest o apsurd. Roman završava ironičnim iskazom: „Jer ja – nisam ja!“. Krug je, tako, zatvoren: pasionirana autoanaliza završava paradoksalnim odricanjem od vlastita identiteta.

3. Andrijašević kao tip „suvišnog čovjeka“

Podnaslov je *Bijega* „povijest jednog našeg čovjeka“. Cvjetko Milanja⁹ kaže da kategorija povijesti implicira i ono što se s junakom događa, njegovu *historiju*, kao priču o njemu, ali implicira i društvenu dimenziju, odnosno društveno, socijalizacijsko određenje antijunaka Andrijaševića. No naglasak je na psihičkim, osjetilnim i autoanalitičkim radnjama lika, koji nije ništa drugo do jedna varijanta oblomovskoga i turgenjevskog „suvišnog čovjeka“.

Kritičari se slažu u tome da je *Bijeg* izrazit primjer *romana lika*. U središtu je interesa protagonist Đuro Andrijašević, njegova psiha, stanje svijesti, ponašanje, položaj u društvu. Svi ostali likovi imaju samo funkciju reljefnijeg ocrtavanja Đurina karaktera. Nemec¹⁰ kaže da je Andrijaševićev složeni portret, ocrtan „psihološkim naturalizmom“ (Maraković), objedinio tipske osobine i karakteristične duhovne i etičke dvojbe brojnih hrvatskih intelektualaca u

⁸ Krešimir Nemec, *Povijest hrvatskog romana: od 1900. do 1945. godine* (Zagreb: Znanje, 1998), 61-64

⁹ Cvjetko Milanja: *Bijeg, najbolji roman hrvatske moderne* (pogovor) // Milutin Cihlar Nehajev: *Bijeg* (Zagreb: Školska knjiga, 2012), 229-230

¹⁰ Krešimir Nemec, *Povijest hrvatskog romana: od 1900. do 1945. godine* (Zagreb: Znanje, 1998), 47-48

rasponu od Šenoina Prijana Lovre, preko Gjalskijeva Janka Borislavića i Novakova Amadeja Zlatanića do Leskovarovih dekadencija. Istodobno, međutim, svojim raspoloženjem, senzibilitetom i težnjama Nehajevljev lik izražava i temeljnu duhovnu dispoziciju moderne sa svim njezinim proturječnim očitovanjima: nervozom, nemirom, sklonošću autoanalizi, osjećajem nemoći, bijegom od života.

Kao i *Bijeg*, izraziti primjeri romana lika svakako su i *Đuka Begović* i *Isušena kaljuža*. U prvom romanu u središtu je interesa protagonist Đuka Begović, a u drugom Arsen Toplak, odnosno u središtu je interesa, kao i u Đure Andrijaševića, njihova psiha, stanje svijesti, ponašanje i položaj u društvu. Također društvo zapravo ima samo funkciju reljefnijeg ocrtavanja i Đukina i Arsenova karaktera. Osim toga, mogli bismo reći i da je Arsen primjer „suvišnog čovjeka“, ali za Đuku ne možemo to reći jer je kraj romana potpuno otvoren te ne znamo što će s Đukom dalje biti. Đuka, o čemu će poslije biti riječi, nije poražen u onom smislu u kojemu jesu Arsen i Andrijašević.

Nadalje, Cvjetko Milanja kaže da, mada u romanu i socijalna komponenta ima važnu ulogu, težište interesa premješta se na analizu psihičkih reakcija glavnog lika. Nehajevu više nisu potrebni kontraagensi, likovi spletkara i negativaca ili klasni konflikti da bi „pokrenuo“ radnju. Osnovni sukob smješta unutar lika; napetost je u samom karakteru, u njegovoj unutrašnjoj slojevitosti. Svekoliki svijet promatra se „iznutra“, kroz optiku samo jednog lika. Budući da je Andrijašević poražen i prije nego što je počela radnja, preostaje još samo „odmatanje“ filma: autoanaliza, traženje uzroka propadanja, prekapanje po prošlosti, misaona aktivnost. Iz toga su slijedile logične posljedice i u samoj romanesknoj fakturi. Nehajev je nastavio proces defabularizacije pripovjedne proze koji je započeo Gjalski. *Bijegom* hrvatski roman konačno „osvaja gustoću“: umjesto svijeta avantura i napetosti linearnog zbivanja naglasak je na unutarnjoj romanesknosti: refleksiji, psihološkoj analizi, tehnici sjećanja. Stoga u djelu prevladavaju statične i meditativne sekvence te opisi atmosfere. Vrijeme priče skraćuje se u korist vremena diskursa. Autorsko pripovijedanje isprekidano je dugim monološkim pasažima glavnog lika, zatim interpoliranim pismima i stranicama dnevnika. Tako se uvodi i konfesionalna nota, odnosno „*pogled iznutra*“ koji omogućuje direktan uvid u misaona previranja i stanja Đure Andrijaševića.¹¹

Sve to većinom vrijedi i za Arsena Toplaka i Đuku Begovića. No Đuka se ipak razlikuje od te dvojice. Arsen je također zapravo poražen i prije nego što je počela radnja te preostaje samo

¹¹ Isto: 49

„odmatanje filma“. Đuka, za razliku od njih dvojice, nije poražen. Možda zapravo i je, ali nikako nije potpuno poražen kao što su oni. Đuka je završio kao čoban u Andre Mijaljeva, čovjeka kojega nikada nije trpio. Ipak, kraj romana ostavlja nam potpuno otvorene mogućnosti Đukina budućeg života. Možda će se promijeniti, a možda će, budući da nema više imetka, varati, krasti.

Nadalje, Matoš je u svojoj kritici romana usput spomenuo stanovitu srodnost s *Patnjama mladog Werthera*. U oba romaneskna lika nastupa kriza, dolazi do promjena u duševnom stanju, koje imaju raznorodne uzroke, ali srodne simptome. Werther zastupa, isprva samo u teoriji, pravo na samoubojstvo, Andrijašević sluti svoju propast, koja se postupno najavljuje u porastu osjetljivosti prema monotoniji svagdašnjice, u kojoj on prepoznaje samo još znakove besmisla. Jedan od atmosferskih signala rasapa ličnosti prijelaz je od bure, simbola snage, na jugo, koje umrtvljuje volju. Dnevnik 24. februara bilježi: *Po ovakvom vremenu mora da je užasan život u malom gradu. Nema druge, nego u gostionu. – I ja sam zbilja tri dana gotovo sve svoje slobodno vrijeme proživio u gostioni. Tamo barem ima svjetla i ljudi...; Fuj, danas je gadno. Pljušti kiša – nebo je teško i nekako gadno zeleno. I more je danas blatno – izliva se u nj bujica, pa je do pola luke voda sasvim ilovačasto-crvena. Nervozan sam. Jugo djeluje zlo na moje živce. Pusto mi je – sam sam.* (Nehajev, 2012: 80/81).

Time je određen koban smjer. Sve što slijedi, problematično druženje s Lukačevskim, razvrgavanje zaruka s djevojkom u Zagrebu, neuspjeh u književnom radu, sukob s kolegama u gimnaziji, konflikt s društvenom sredinom zbog „slobodoumlja“, sve je to niz stuba koje vode nizbrdo: zloba zaostale sredine potiče bijeg u alkohol, a pijanstvo opet razara dignitet ličnosti. Tako se zatvara krug iz kojega je posljednji bijeg samoubojstvo u moru šibanom burom. Moglo bi se i reći: svršetak u znaku književnih uzoraka, jer Andrijašević svojim oproštajnim pismom potvrđuje svoju ulogu senjskog Werthera.¹²

Nehajev je naveo cijeli niz uzroka za Andrijaševićev posljednji korak i time ostavio neriješen problem krajnje motivacije: *Gadan, tužan bio je moj život. A tko je kriv? Mislio sam o tom – i nisam riješio zagonetke. Je li moj odgoj, što su me učinili pjesnikom i literatom i dali mi zahtjeve kojih život nije mogao ispuniti? Je li ljubav za Veru koja se nije mogla dobro svršiti radi bijede i siromaštva moje službe? Jesu li ljudi oko mene – taj mali grad, zloban i sitničav? Je li alkohol, sanjarenje, slabost živaca, bolest duše? Ne znam, ne znam. Samo ćutim: valja svršiti. Valja pobjeći do kraja – uteći iz toga života gadnoga, sramotnoga. Vidiš: čini mi se da sam ja uvijek*

¹² Nikola Batušić, *Književni protusvjetovi: poglavlja iz hrvatske moderne* (Zagreb: Matica hrvatska, 2001), 74

bježao od života i od ljudi: Nikad se nisam opro – uvijek sam se maknuo na stranu. A kad sam došao u dodir s ovim životom naših ljudi, životom u bijedi i u sitnim prilikama, bježao sam od njih. Bježao sam i od sebe, ne hoteći vidjeti kako propadam; opijajući se, samo čekajući konac. (Milutin Cihlar Nehajev, 2012: 190, 191)

4. Andrijašević kao portret krize identiteta

Cvjetko Milanja¹³ kaže da nam Nehajev oslikava Andrijaševićeva osjetilna stanja, percepciju svijeta, poziciju svijesti u Andrijaševićevim odnosima s Drugim, izvanjskim, društvom, profesijom, a ponajviše vlastitu životnu nesposobnost. To je zapravo portret krize identiteta – *seksualne*, od platonističke teorije i tolstojevske karenjinovske matrice do bordelske i kavanske prakse; *moralne*, od ponosa i patosa do pijančevanja na dug; *prosvjetno-učiteljske*, od sveznanja do nemara; *književne*, od uspjeha i nacionalne nade do optužbe za epigonstvo; *socijalizacijske*, od neuspjela ulaska u visoko društvo do izgnanstva u samoubojstvo; *intelektualne*, od pozicije superiornog poznavatelja književnosti, glazbe i filozofije do krajnjeg nemara prema vlastitoj daljnjoj edukaciji i *filozofske*, od prirodoznanstvene elaboracije svijeta života do općih i potrošenih mjesta i amaterskog filozofiranja.

O svemu tome mnogo detaljnije govori Lucijana Armanda u svome radu *Putovanje kao bijeg od stvarnosti kod Nehajevljevih intelektualaca*.¹⁴

Na Đurin razvoj i seksualnu krizu identiteta utjecalo je to što je u dvanaestoj godini života doznao užasnu tajnu – tajnu o odnosima muškaraca i žena. Budući da ga je majka odgojila s povećom dozom religioznosti, njemu je neshvatljivo da je Bog ljudima dopustio takve gadosti. To ga natjera i da posumnja u istinu o božanstvu pa religiju zamjenjuje Büchnerom i sličnom literaturom. Za njega je značajno to što nema s kime porazgovarati o tako bitnim temama, pa sva rješenja pokušava pronaći u knjigama, a one ne sadrže recepte za sve životne probleme.

Kod strica Tome u Kraljevici Đuro se zaljubio u Zoru, koja je ondje ljetovala. Nakon ljubovanja, Đuro je razočaran Zorom jer ni ona nije više čista. Tada mu se javlja i sumnja u

¹³ Cvjetko Milanja: *Bijeg, najbolji roman hrvatske moderne* (pogovor) // Milutin Cihlar Nehajev: *Bijeg* (Zagreb: Školska knjiga, 2012), 232-233

¹⁴ Lucijana Armanda, *Putovanje kao bijeg kod Nehajevljevih intelektualaca* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2010), 165-174

književnost. Shvaća da su život i ono što piše u knjigama sasvim dvije različite stvari te razvija svoju filozofiju da treba svršiti sve što prije, a taj lajtmotiv poslije će preoblikovati u još očajniji, a to je da treba pobjeći. Nehajev je od Đure napravio modernog Hamleta koji nedostatak aktivnosti nadomješta umovanjem.

Osim Zore, za razumijevanje Đure važan je lik Vere Hrabarove. No tijekom veze s njom njega stalno opterećuje njegova prošlost sa Zorom. On misli da prošlost ostaje u nama pa ga ono što je napravio Zori koči i u vezi s Verom. Koliko god čovjek bježao od prošlosti i u koju god sredinu otišao, prošlost mu se vraća, tj. nikada ga ni ne napušta. Verini roditelji u Đuri vide slabića pa ga mole da se ne javlja Veri dok ne položi ispite, a on se kasnije pita zašto im se nije suprotstavio. Ponekad se čitatelj može zapitati voli li stvarno Veru ili je njegova pasivnost jača od njegove ljubavi prema Veri. U trenucima očaja zamišlja Veru na odru pa kaže da će i on za njom. Na tragediju ga prisiljava i pismo Hrabarovih, ali i obavijest o vjenčanju Vere i odvjetnika Ljubojevića. Sredina mu nije bila naklonjena, ali problem je bila i njegova pasivnost. Ni ljubav mu nije dovoljan poticaj za dalje jer je on, duboko u sebi, već odustao od života.

Đurina socijalizacijska kriza ogleda se u njegovim odnosima s okolinom, i to posebno s malograđanskom senjskom sredinom. Odlazi u Senj, iako je već svjestan da će tamo teško pobjeći od svojih problema. U toj maloj sredini nema nekih posebnih događanja, a Đuro često spominje kako mu i jugo smeta. Osim toga, Đuro se boji da će se utopiti u sumornu senjsku atmosferu. U toj će mu atmosferi svi strahovi od kojih je bježao postati zapravo bliži. Ta sumorna senjska atmosfera očituje se u ljudima koji su prazni i nalik jedni na druge.

Sumornom Đurinu raspoloženju nikako ne godi početno prijateljevanje s profesorom Lukačevskim. On točno pogađa sve Đurine strahove govoreći kako je i on jednom bio mlad, ali onda ga je zahvatila ta malograđanština. Lukačevskom je sve besmisleno, a mrzi i školu i đake. Zapravo pod maskom hladnog i nezainteresiranog čovjeka krije svoje neuspjehe. Dakle njemu je najbolja obrana gorčina i pesimizam. No Đuro je drugačiji. Lucijana Armanda ističe jednu tezu Vinka Brešića koja glasi ovako: *On nije Lukačevski, tip proračunata i samoživa čovjeka koji svojim značajkama najbolje ističe sve Andrijaševićeve slabosti. Riječ je o hipersenzibilnom, melankoličnome, ali i samosvjesnome intelektualcu koji manjak svoje ambicije, volje i snage (ali i hrabrosti i sreće!) nadomješta povlačenjem u vlastiti svijet, zapravo bijegom od života.*¹⁵ Dakle njegov je odgovor na učmalost malograđanske sredine povlačenje u sebe.

¹⁵ Isto: 168

Osim Lukačevskog, u Senju je ocrтана читава galerija malograđanskih likova koje predvodi ravnatelj gimnazije. On je običan karijerist i stalo mu je samo do svoga ugleda. Također je i ironičan lik jer ne vjeruje previše u školstvo i smatra da su učenici zli, pa se ne isplati previše truditi oko njih. Đuru poziva na razgovor te mu kaže da se ne zanosi toliko svojim predavanjima te mu uskraćuje psihologiju i prislan razgovor s đacima. To dodatno pogađa Đuru jer mu je takva nastava bila jedna od rijetkih stvari koja ga je usrećivala, ako ne i jedina.

Nastavnike možemo podijeliti u dvije skupine. U prvoj su oni koji ne vole Đuru pa mu pakoste, a to su Maričić, Žuvić i Radović. U drugoj se skupini nalaze oni koji se s Đurom druže bez licemjerja, a to su Rajčić, Gračar, Milošević i Jagan.

Kod Rajčića je Đuro bio svjedok bijednoj atmosferi i u njegovoj kući vidio je što to znači kada jedan nastavnik ne može prehraniti svoju obitelj. Ono što svim ovim likovima preostaje kao jedini izlaz jest opijanje, pa nije nikakvo čudo što svi oni često završe u krčmi. Takvom načinu života prilagodio se i sam Andrijašević. Đuro je sve te kolege dijelio na one koji su odvratni i na one koji, kao i on, čine pogreške. Sve ga to dovodi do zaključka da ne pripada toj sredini jer ga ona tjera na zapinjanje pri svakom koraku. Čak se ni kod prijateljice Minke ne osjeća dobro jer su mu ti ljudi tuđi i zbog toga ne mogu spoznati njegov jad. Zbog svega navedenog pomislili bismo da Đuro nije sposoban za normalni društveni kontakt, no tomu nije tako. Dokaz je i njegovo prijateljstvo s Tošom i Jaganom.

Kao i u Đure Andrijaševića, socijalizacijska kriza uočljiva je i u Arsena Toplaka. Čak se ne osjeća dobro ni u krugu vlastite obitelji te bi najradije volio pobjeći od vlastita podrijetla. Ipak, kao i za Đuru, ni za Arsena ne možemo reći da nije sposoban za normalni društveni kontakt. Dokaz tomu je druženje s Lizom Savić i slikarom Karlom Rubellijem s kojima je raspravljao o umjetnosti.

U krizi njegova filozofskog identiteta razvija se nekoliko lajtmotiva koji Đuri postaju važni. Misli mu se razvijaju tragično pa prvo govori da mora pobjeći, a onda putovati dalje i propasti. Đuro je pravi pesimist koji nigdje ne nalazi utjehe i ne razvija pozitivne misli, već se zamara negativnima. Možemo reći da je Nehajev svog junaka doveo do potpune moralne, filozofske i svake druge rezignacije. Svoju gorčinu izražava komedijom *Revolucija u Ždrenju*, ali i to nailazi na negativne kritike. Tom komedijom sve Đurine filozofije padaju u vodu jer time propada i svaki njegov pokušaj obrane od dosade. Tako on utjehu ne nalazi ni u ljudima, ni u okolini, ni u književnosti.

Sve nas ove krize identiteta dovode do tragičnog i nesretnog završetka. Đurina jedina želja postaje da umre nepoznat i neoplakan, a ona se javlja zato što se on osjeća osamljeno. Kada ostane sam, progone ga strašne misli i tada shvaća da ne može pobjeći od sebe samoga. Na kraju svoj život bijedno skončava bacivši se u more i time šalje poruku o sudbini hrvatskog intelektualca toga vremena.

Arsen Toplak također završava slično kao i Đuro. Postaje potpuno pasivan i ravnodušan, ali se ipak ne ubija kao što je to učinio Andrijašević. Ipak, on je samo fizički živ, a duh mu je potpuno mrtav. Arsen je ostao bez vlastita identiteta.

Đuka ipak nema takve krize identiteta. Jedino je u pravom smislu izražena socijalizacijska kriza. To uočavamo pri Đukinu povratku iz zatvora kada se povukao u sebe i izbjegavao ljude. No to nije dugo trajalo te se Đuka vratio svom starom bečarskom načinu života. Na kraju se nije ni ubio, a nismo sigurni ni da se odrekao vlastita identiteta. Vjerojatno nije te će se opet vratiti svome „bečarenju“.

5. Motivacijski sustavi (motiviranost postupaka triju subjekata: Đure Andrijaševića, Đuke Begovića i Arsena Toplaka)

Subjekte ovih triju romana najbolje je usporediti s obzirom na motivacije kojima su određeni njihovi postupci te s obzirom na tri temeljne narativne strukture proznoga teksta. Dakle u fokusu su nam psihološka motivacija, zatim socijalna, fiziološka, biološka te filozofska motivacija, a osim toga subjekti su određeni i psihemom, sociemom i ontemom.

O motivacijskim sustavima govori Aleksandar Flaker.¹⁶ On kaže da su motivacije uvelike ovisne o pripadnosti tekstova različitim stilskim formacijama i njihovim društvenim funkcijama. One mogu biti psihološke, socijalne, fiziološko-biološke, pa i motivacije podsviješću ili parapsihološkim stanjima. Osim toga, spominje i suvremene motivacije fantastikom. Mi ćemo se baviti psihološkim, socijalnim, fiziološkim i biološkim motivacijama. Osim njih, važna nam je i filozofska motivacija koju Flaker ne spominje.

¹⁶ Zdenko Škreb; Ante Stamać, *Uvod u književnost* (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1983), 459

5.1. Psihološka motivacija

Kod Đure Andrijaševića psihološka je motivacija izražena kroz njegov odnos prema samom sebi, bitan je i njegov odnos s Verom koja najviše utječe na njega, zatim odnos s Hrabarovima te njegovom majkom. No ne treba zapostaviti ni prijatelja Tošu koji je imao najpozitivniji utjecaj na njega te se pri boravku kod Toše u Slavoniji zapravo osjećao najbolje i najsmirenije. Đuro se divi jednostavnosti Toše i njegove supruge Anke, divi se njihovoj ljubavi, složnosti i jednostavnom načinu života: *Krasan je on momak! Duša tako puna radosti i ufanja, da je veselje gledati ga. Njegova Anka za nj kao stvorena. Ima samo jedno na pameti: njega i Miciku i možda još čitavu onu brojnu obitelj što će sigurno doći. Kraj toga svjež a i prilično lijepa, a nije ni zapuštena kao mnoge naše žene. I skromna, bože moj! Meni se čini da Vera ne bi za sav svijet ostala u ovakvu pustom selu.* (Nehajev, 2012: 49)

Zatim Vera je izvor njegove snage, njezina ljubav daje mu motivaciju za dalje: *Vera mi je pisala. O, sjajna djevojko moja! Kako jednostavno a snažno izražuje ona svoje misli. Par riječi – a kažu toliko, toliko! Ona piše: „Pouzdam se potpuno u tebe, i što si odlučio, držim da je sigurno dobro.“* (Nehajev, 2012: 49)

Za razliku od Vere, njezini roditelji imali su loš utjecaj na njega te su jednim dijelom, zbog svog pritiska na njega, krivi za raspad njihove veze, ali problem je i njegova pasivnost zbog koje je kasnije odustao i od Vere i od samoga sebe. Kada su Hrabarovi tražili od Đure da, dok ne položi sve ispite, uopće ne piše Veri, Đuro je jednostavno pasivno slušao njihovo izlaganje te se uopće nije pokušao suprotstaviti im: *Iza toga dođoše na red stari i Andrijaševiću dobro već poznati upiti o budućoj egzistenciji. Ali ovaj put mati Verina nije mirno slušala njegovo razlaganje, pače se nije žacala s ironijom govoriti o njegovoj mogućoj karijeri. Đuro je pri tom neugodnom raspredanju sasvim ostavila srčanost i na kraj kraja samo je spokojno slušao riječi roditelja iz kojih je sve jasnije razabirao kako je malen u njihovim očima. Niski – strašno niski pričinise se opet njemu oni dok su govorili o svoj toj ljubavi kao o nečem što se daje izbrisati kao stavka u trgovačkom računu. Nije osjećao ni boli ni srdžbe – jedino je htio da se što prije oprosti od njih da ih ne mora slušati.* (Nehajev, 2012: 65) Nakon toga Hrabarova je iznijela svoj zahtjev da Đuro ne smije pisati Veri dok ne položi sve ispite, a Đuro jednostavno nije imao snage i volje usprotiviti im se.

Đuro možda ne bi završio tragično, odnosno ne bi pobjegao od ljudi, samoga sebe te od života da je bio okružen samo ljudima poput Vere i Toše. No bez obzira na to ne možemo potpuno

stati na njegovu stranu jer je upravo ta njegova pasivnost velikim dijelom kriva za njegov tragičan kraj i bijeg od svega, pa na kraju i bijeg od života samoubojstvom. Većinom je njegova pasivnost bila odgovor na sve probleme umjesto da se bori na pravi način.

Za razliku od Andrijaševića, Đuka Begović potpuno je drugačija osoba. On je, kako kaže Krešimir Nemec, snažan, energičan, impulzivan, vitalan. Međutim, obojicu povezuju egzistencijalna osamljenost, intenzivnost osjećaja te naglašene crte tragike i fatalizma.

Kao što je već spomenuto u ovom radu, Nemec kaže da ono čega Andrijašević ima premalo – životne snage i volje – Kozarčev junak ima previše. Rezultat je u oba slučaja sličan: rezignacija i propast. Dakle Đukin problem nije pasivnost, ali njega ta prevelika snaga i volja vodi u propast. On je psihički nestabilna osoba, smatra da treba iskoristiti sve što život pruža. Kao što je nekomu odgovornost raditi savjesno svoj posao te brinuti za obitelj, Đuki je odgovornost iskoristiti sve što život pruža, opijati se, bludničiti i slično. Na kraju je zapio sve što je imao te je završio kao čoban u Andre Mijaljeva, čovjeka kojega nikada nije trpio. No Đuka nije pobjegao od samoga sebe. Bez obzira na to što je završio kao čoban, ne žali ni za čim: *Đuka Begović leži u to doba na daskama u čobanskoj kućici, zapravo kolicima na dva točka, puši, pljučka i odihava... ne žali on niti za zemljom, niti za kućom, niti za onim životom bećarenja i kerenja, ne žali ni za čim. Nego sve do zaspiva leži i motri parčad zagasitog neba, treptaj zvijezde, čar bljedila mjesečeva kroz luknjice natkrova svoje kućice – tup kao svagda.* (Kozarac, 2005: 117) Đuka se zapravo povukao u samoga sebe, odnosno pobjegao je u samoga sebe. Na kraju ne znamo što će s njime dalje biti, no vrlo je vjerojatno da neće pobjeći od samoga sebe, odnosno od života samoubojstvom kao što to čini Andrijašević. Jednostavno nam ostavlja takav dojam da to ne bi učinio te da će živjeti dokle ide, a pitanje je samo kako će dalje živjeti: *Nego, bog zna hoće li on u tomu završiti. Teško je to rasuditi na Đuki Begovića. Ne da se to. Zagonetka je on. Možda će se on i opet izmijeniti, možda već sutra, prekosutra... možda će se i opet dati na opijanja, i bećarovanje, a pošto ne ima imetka, varat će, krast će... Možda će...* (Kozarac, 2005: 117) Dakle kraj romana potpuno je otvoren, o čemu govori i Aleksandar Flaker kada kaže da je roman, za razliku od novele, slobodniji, otvoreniji prozni oblik koji teži sveobuhvatnosti i da nikada ne bude dovršen.¹⁷ Čitatelj očekuje konačan kraj romana, želi znati što će dalje biti s Đukom, kako će proživjeti ostatak svog života, ali posljednja rečenica sugerira nam da samo možemo nagađati kakav je zapravo kraj romana. No ipak možda je to zapravo i jedini mogući kraj romana upravo zbog Đukina bećarskog načina života.

¹⁷ Isto: 465

Arsena Toplaka, „junaka“ *Isušene Kaljuže*, motiv bijega također povezuje s Đurom Andrijaševićem. Psihološka je motivacija velikim dijelom određena tuberkulozom te smatra da mu to iskustvo bolesti daje prednost nad ostalim ljudima. No najviše ga muči njegovo podrijetlo, njegova rodbinska povezanost. On želi slobodu, bijeg od vlastitog podrijetla, želi živjeti u svijetu u kojem je potpuno nepoznat: *Koliko sam puta poželio da sam nezakonito dijete, da ne nosim zakon od poroda na sebi! Gnječi me zakonitost svojom antipatijom! Da mi je mutan izvor, da nemam nikakvih veza, da je prošlost crna ko duša. Crna ko duša... Onda bih bio slobodan u toj zemlji... A sad me hvata bijesna želja otići nekud daleko, u drugi svijet, druge ljude, sasma druge, koji neće znati, okle sam, što sam i kakav sam...* (Kamov, 2003: 41) Tu zapravo uočavamo socijalnu motivaciju, koja utječe na Arsenov psihem, jer on želi slobodu, jednostavno ga guši njegova rodbinska povezanost. O socijalnoj motivaciji bit će još riječi u nastavku rada.

I Arsena i Andrijaševića i Begovića povezuje isti motiv, motiv bijega. No Arsenov i Andrijaševićev problem je pasivnost. Đuka nije takav, ali njegov je ishod praktički isti kao kod ove dvojice. Arsena prati tijekom romana često ta pasivnost, ali posebno dolazi do izražaja na kraju djela kada sve ironizira i shvaća da on nije on. Njemu je dakle sve ironija te se predaje potpunoj pasivnosti i bezvoljnosti: *Ja, kako vidite, šutim. Ne da mi se govoriti. I to je jasno i dosta. Ja ne smijem govoriti da vas ne ožalostim. To je još jasnije. Kažem li u pogledu mojih osjećaja: ljubim ili mrzim? – ironiziram. Kažem li u pogledu moga života: to ću i napraviti – ironiziram. Kažem li u pogledu mojih misli: tako je i tako – ironiziram. Svaki je moj osjećaj, svaka moja misao, svaki moj čin – ironija. Rekoh vam: cigareta je sve što imam – da ne pušim, zašto bih živio – što bih bio ja bez duvana? I to je ironija. To je najzad sve što mogu; jer ne mogu ništa. To je sve što hoću; jer neću ništa. Smiješak je moje pitanje i moj odgovor. Jer ja ne mogu i neću da govorim. A znate zašto? Jer sam slab, plah i nemoćan; beskarakteran, bestemperamentan i bezidejan. Ako me ko izgrdi, ja reagiram smiješkom; ako me ko pobije, ja se branim smiješkom; ako me ko napane, ja se odrvam smiješkom. Jer ja nemam ni snage ni volje reagirati, odgovarati i ljubiti.* (Kamov, 2003: 472, 473) Smatra da je stil čovjek, a budući da je njegov stil bio psovka, on više ne postoji, on više nije on: *Svima je poznato što vi ne znate da je stil naime čovjek.* „; „*Moj bi stil bio dakle – psovka. Ja ne psujem više: ja nemam stila: ja nisam čovjek.*“ (Kamov, 2003: 474) Dakle sve ironizira te bježi od samoga sebe, shvaća da on nije on: „*Ne mogu psovati, pa ironiziram. Ne da mi se govoriti pa se smješkam. Slabost je dakle moja snaga i bezvoljnost moja volja. I to sam ja. Jer ja – nisam ja!* (Kamov, 2003: 475) Arsen je izgubio svoj identitet i to je zapravo konačan kraj romana. Možemo pretpostaviti da će uskoro

i dočekati svoju smrt prouzrokovanu tuberkulozom, a živjet će potpuno bezvoljno, osamljeno i resignirano.

5.2. Socijalna motivacija

Na ova tri subjekta utječe i socijalna motivacija, no ona nema zadaću kao u realizmu. Flaker, govoreći o socijalnim motivacijama u realizmu, kaže da autor svoje karaktere čini nosiocima ideja koje su karakteristične za određenu društvenu grupu.¹⁸ U razdoblju hrvatske moderne nije tako, ona samo reljefno ocrtava navedene subjekte te tako utječe na njihov psihem. Na Đuru Andrijaševića najviše utječe senjska sredina koja ga guši te bi najradije odmah od nje pobjegao. No osim Senja, i bečka je sredina utjecala na njega te je smatrao da sve treba svršiti: *Ružna su bila ta vremena. Dođu i materijalne brige, neplaćeni računi, bježanje u udaljena okružja Beča, stid pred drugovima. „Svršiti, svršiti treba sve“, tu je misao izgovarao gotovo svaki dan i sasvim zapao u tromost, ne brinući se ni za što, pače ne odgovarajući ni na materina pisma. Stane se sasvim uklanjati đacima i tražiti društvo po pregradskim gostionicama, sastajalištima malih ljudi.* (Nehajev, 2012: 31) No tu uočavamo zapravo ontemsku figuru jer se nije snašao u tom velikom Beču, dok su ga u Senju i sociemska skupina i sam taj prostor Senja tjerali na misao da sve što prije treba svršiti. No naravno to je samo jedan od čimbenika koji su ga natjerali na samoubojstvo i konačan kraj jer je tu imala utjecaja i Verina udaja za Ljubojevića koja ga je sigurno pogodila, ali i zapravo ta njegova bezvoljnost i pasivnost te je bez obzira na sve te probleme velikim dijelom i sam kriv za takav kraj.

Kod Đuke Begovića također uočavamo socijalnu motivaciju. Iako je u samoj srži njegova bića taj bečarski način života, u nekim trenutcima on se želio pokajati i promijeniti no, vidjevši grijehe drugih, on odustaje od takvog nauma. Došavši iz zatvora, izbjegava ljude iz sela te živi jedan odgovoran život: *Bježati ljude – bila je namisao Đuke Begovića. Držao se nje kakovih pet-šest dana.* (Kozarac, 2005: 33) No budući da je u srži njegova bića bečarenje, ne može izdržati te se opet uključuje u društvo i vraća starome bečarskome načinu života. Cijelo vrijeme tvrdi da je iznad svih i da nitko ne utječe na njega, no nekoliko puta uočavamo da to nije tako. Posebno to dolazi do izražaja kada je išao na proštenje i kada je imao volju pokajati se i promijeniti se, ali vidjevši kako ljudi ne idu na proštenje da dobiju oprost grijeha nego zapravo

¹⁸ Isto: 471

iz zabave i običaja, Đuka se opet vraća na staro te čak i na proštenju čini veliki grijeh, bludniči s vlastitom rođakinjom Olom: *Morao je da misli o sinoćnjem i noćasnjem... I pitao se: zašto se ti ljudi skupili tu? Na proštenje?! Nije valjda. To nisu. To se ne vidi na njima. U kojem je od njih tvrda vjera?! Koji od njih misli samo na spas duše svoje? Ne misle li oni kako li će se sastati s poznatima i prijateljima, koliko li pozabaviti i pogostiti, najesti se i napiti, a sam uz put u crkvu poći i preko usana ispustiti Očenaš!?* – Ta običaj je ići na proštenja, eto, zato su tu – odgovarao si Đuka. Izjasnio si to. Ali sad zašto je on tu? On nije radi jela i pila došao. Da zašto sam? – zapitao on sebe. – Da se pokajem?! Da se pokajem što me rodilo? Šta ja imam okajivati! Ja – pa da okajivam! Bi l' možda morao malko i proplakati i pocmizdriti? – i odmah mu se potom vidjelo ludo što se uputio s tim babama, s Tunom Ilijinim i s djecom. Činilo mu se to bolesnom slabošću, nečim što nije dostojno njega: Đuke Begovića. Podišlo ga i čuvstvo stida, nepriličnosti. Ta on, on – Đuka, hulja prvog reda, bećar da mu para nema, pa on da poklecava, oltar ljubi.....? To on neće. Ne, pa da se o životu radi!... (Kozarac, 2005: 97) Dakle Đuka je pokušao pobjeći od bećarskog načina života, ali ne uspijeva te mu se vraća, odnosno možemo reći da bježi u samoga sebe, vraća se onome što je u samoj srži njegova bića. Ipak, da okolina nije takva kakva je, Đuka bi se možda i uspio promijeniti.

Što se tiče Arsena, socijalnu motivaciju uočavamo u vidu njegove obitelji, odnosno njegovog podrijetla koje ga sputava. Jednostavno želi pobjeći od vlastitog podrijetla. Taj je citat već naveden u psihološkoj motivaciji tako da ga nema smisla ponavljati.

5.3. Fiziološka motivacija

Kod svih triju subjekata uočavamo i fiziološku motivaciju u vidu siromaštva i opijata.

Siromaštvo je najviše izraženo kod Đure Andrijaševića: *S mojom se plaćom ne da nikako izlaziti. Kao đak ja sam sasvim lijepo živio u Beču s novcem koji mi ovdje nije dosta. Uzeo sam od majke već sto forinti – a nije mi ugodno pisati joj opet.* (Nehajev, 2012: 85) Bitno je uočiti da je, gledajući kakav je brak njegovih senjskih kolega upravo zbog neimaštine, sve više odustajao i udaljavao se od Vere: *I sama ta misao 'kad će Vera biti moja', polako, svaki dan za korak, odaljivala se od njega. Gledao je oženjene drugove, njihovu bijedu, njihove navike; uviđao da ni sam ne može sada a neće ni kasnije moći držati se na površini sa plaćom koju ima i koju će dobiti. Vera je pomalo postajala za nj nedohvatno biće...* (Nehajev, 2012:106)

U mnogim teškim trenucima utjehu je tražio u alkoholu, a on mu je pomogao i da lakše dočeka i podnese smrt: *Čekao sam. Opijao se i čekao. Svršetak. Smrt.* (Nehajev, 2012: 106)

Đuku Begovića najviše je uništio alkohol. Smatrao je da je opijanje i bludničenje pravi način života. Želio je uzeti sve što mu život pruža. No tako je zapravo bježao jednim dijelom od samoga sebe, iako je već ranije u ovome radu spomenuto da je on zapravo bježao u samoga sebe; takav je način života u samoj srži njegova bića. Alkohol ga je doveo na rub propasti, prodao je sve što je imao te je sav novac zapio: *Pred birtijom, 'kod crkve', stanu oboja kola. Đuka i Cigani uđu u birtiju. Kočijaši potjeraju u dvorište. I – udri sada!... Pridošlo i nekoliko beskućnika i badavadžija pa s Đukom u bratstvo, u veselje, u piće! Konačno došle i dvije-tri što su 'svačije' i podigao se u birtiji rusvaj jedan... Bezum nehaja, pusta oholost, strast za uništavanjem i rasipavanjem carovala do u kasni mrak... Carovala do zadnjeg Đukina filira!... “; „Prije negoli je i po drugi put selo utonulo u mrak večera – Đuka je prodao i kuću i nastavio gdje je u jučeranju večer prekinuo... (Kozarac, 2005: 115)*

Kod Arsena alkohol ima veliku ulogu, on je sredstvo bježanja od svih problema, zapravo, sredstvo je bježanja od vlastite ličnosti. No kod njega su opijati podignuti na još jedan viši stupanj. Kada se na kraju predaje potpunoj pasivnosti i bezvoljnosti, kada zapravo shvaća da on nije on, konstatira da ga jedino još cigarete drže na životu: *Rekoh vam: cigareta je sve što imam – da ne pušim, zašto bih živio – što bih bio ja bez duvana?* (Kamov, 2003: 473)

5.4. Biološka motivacija

Biološku motivaciju Flaker povezuje s fiziološkom, naziva ih fiziološko-biološkim motivacijama, pri čemu naglašava da su u tom smislu karakteristične motivacije nasljeđem koje je u europskoj prozi razvio Zola, ali ih možemo pratiti i izvan francuskog naturalizma, pa ih pronaći u Kozarčevoj *Teni* koja se „uvrgla posve u oca“, Novakovu *Titu Dorčiću*, ali i u Šolohovljevu *Tihom Donu*.¹⁹ Takve su motivacije karakteristične i u hrvatskoj moderni.

Biološka motivacija najviše dolazi do izražaja u Đuku Begovića.

U *Bijegu* biološka motivacija dolazi do izražaja u samo jednoj rečenici: *Ali to nije u mojoj prirodi. Vidi se da mi je otac bio nemirne krvi – litalac po svijetu.* (Nehajev, 2012: 85) Dakle

¹⁹ Isto: 459

tu uočavamo da Đuro po uzoru na oca stalno traži nešto novo ili, jednostavno, bježi od problema.

Kod Đuke Begovića biološka motivacija ima veliku ulogu. Taj bečarski način života naslijedio je od svoga oca koji je isto tako živio rasipnički, hedonistički. Kada god je htio pokajati se i promijeniti se, nije uspijevaao te se vraćao na staro, bježao u sebe, vraćao se onome što on zapravo je – *bećar da mu para nema* (Kozarac, 2005: 97) Cijelo ga je djetinjstvo otac poticao da bude bećar: *Tako jednom, o njegovoj petnaestoj godini o pokladama, kad su došli napiti kući – pijan se otac uvalio u postelju kraj pijane takove žene i ona se morala tamo razmiljavati i svašta je bilo... A otac Šima još i pregrizavajući govorio s kreveta: - Samo budi taki... bećar ko ja-a... Zna-aćeš da si živio! Da-a!...* (Kozarac, 2005: 19, 20)

I u radu Velimira Viskovića *Sva lica Đuke Begovića* govori se o Đukinu problemu čiji je uzrok biološka motivacija. Visković²⁰ kaže da Đuka Begović ima velikih problema da praktično-racionalno organizira svoj život: otac mu je usadio još kao malome ideju o iznimnosti, nadmoćnosti nad drugim ljudima; ubojstvom oca nestao je autoritet, protiv kojega se jest bunio, ali mu je ipak bio orijentir, oslonac u svladavanju životnih prepreka, ma koliko nepouzdan. Visković kaže da je Đuka naučen baš od oca da ne sputava nagone, već da ih po svaku cijenu nastoji zadovoljiti jer kao izniman čovjek, bogataški sin i bećarina, ima pravo na to.

Kada govorimo o Arsenu, ne možemo govoriti o biološkoj motivaciji u takvom smislu kao u prethodna dva primjera. Za njega je jedino bitno da je želio da nema nikakvog krvnog srodstva, odnosno da je želio da je nezakonito dijete. O tome je već bilo riječi u ovom seminaru te je naveden i citat tako da ga nema potrebe ponavljati.

5.5. Filozofska motivacija

U sva je tri teksta izražena i filozofska motivacija. Čitajući ih, nekako stječemo dojam da se ona najviše tiče Arsena. No veliku ulogu ona ima i kod Đure Andrijaševića i Đuke Begovića.

Đuro Andrijašević često je, razmišljajući i filozofirajući o životu i životnim problemima, dolazio do zaključka da sve treba svršiti i tako pobjeći od svega. Što je više imao vremena za razmišljanje, to je bilo gore. Koliko ga je to slobodno vrijeme „ubijalo“ jer se često vraćao na

²⁰ Velimir Visković: *Sva lica Đuke Begovića* (Zagreb: Matica hrvatska, 1996), 52

razne misli, svjedoči sljedeći citat: *Kad bi umoran od društva kasno u noć dolazio kući, bivalo mu je ipak lakše; drugi dan dalo se bar spavati dokasna, pa nije bilo toliko slobodnih časova za dosadu i borbu s vlastitim mislima.* (Nehajev, 2012: 127)

I Đuka je pun filozofskih promišljanja. Njegova se filozofija temelji na potpuno drugačijem shvaćanju odgovornosti. Njemu je odgovornost iskoristiti sve što život pruža, točnije opijati se i bludničiti, dok je u društvu ustaljeno mišljenje da je odgovornost raditi odgovorno svoj posao i brinuti za obitelj. Takav je životni stav naslijedio od svoga oca o čemu je već bilo riječi u analiziranju utjecaja biološke motivacije na Đuku. No vrijedi još jednom ponoviti što mu je otac govorio tijekom cijelog djetinjstva: - *Samo budi taki... bećar ko ja-a... Zna-aćeš da si živio! Da-a!...* (Kozarac, 2005: 19, 20) O filozofskoj se motivaciji u ovom tekstu može još puno govoriti, no najbitnije je bilo istaknuti Đukinu filozofiju života.

Arsen Toplak cijelo se vrijeme traži i njegova silna filozofska razmišljanja zapravo ga dovode do bijega od samoga sebe te na kraju shvaća da on nije on. Cijeli život nešto traži, pokušava doći do nekog životnog smisla, ali na kraju ne uspijeva u tome te više nije svjestan tko je zapravo, odnosno shvaća da on nije on.

6. Zaključak

Bijeg Milutina Cihlara Nehajeva možemo, s obzirom na motiv bijega, povezati s *Đukom Begovićem* Ivana Kozarca te *Isušenom kaljužom* Janka Polića Kamova. Taj motiv bijega cijelo vrijeme prati glavne junake spomenutih triju romana. Đuro Andrijašević bježi od ljudi, a zatim, što je još važnije, od samoga sebe. Razlozi su razni: nesnalaženje u bečkoj, a zatim i u senjskoj sredini, udaja njegove zaručnice za Ljubojičevića, ali i njegova pasivnost. Na kraju odlučuje sve okončati samoubojstvom te tako pobjeći i od ljudi i od samoga sebe, odnosno bježi od vlastitog života.

Đuka Begović naizgled je sušta suprotnost Nehajevljevu dekadentu Đuri Andrijaševiću: snažan, energičan, impulzivan, vitalan. Međutim, obojicu povezuju egzistencijalna osamljenost, intenzivnost osjećaja te naglašene crte tragike i fatalizma. Što se tiče motiva bijega, bitno je naglasiti da ih razlikuje „vrsta“ bijega. Dok Andrijašević bježi od samoga sebe, Đuka bježi u samoga sebe, a do toga zaključka najbolje možemo doći primjerom proštenja. Đuka je išao na proštenje s ciljem pokajanja i promjene načina života, no kada je vidio da drugi ne idu s tim ciljem nego im je cilj zabaviti se, odustao je od svoje namjere te se vratio svom starom bečarskom načinu života, odnosno opet je pobjegao u samoga sebe jer je bečarski način života u samoj srži njegova bića.

Arsena tijekom romana često prati pasivnost, ali posebno dolazi do izražaja na kraju djela kada sve ironizira i shvaća da on nije on. Njega možemo, zbog te pasivnosti i bezvoljnosti, usporediti s Đukom Andrijaševićem. Đuka Begović je, kao što je već spomenuto, drugačije naravi, ali, kako kaže Nemec uspoređujući Đuku i Đuru, a to vrijedi i za Arsena, svu trojicu povezuje egzistencijalna osamljenost, intenzivnost osjećaja te naglašene crte tragike i fatalizma. Bitno je istaknuti da Arsena povezuje s Andrijaševićem i „vrsta“ bijega, a to je bijeg od samoga sebe, dok Đuka bježi u samoga sebe.

7. Literatura

Knjige:

Bašić, J.; Diklić, A.; Šakić, T. (2010-2012). *Hrvatska književna enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža

Batušić, N. (2001). *Književni protusvjetovi: poglavlja iz hrvatske moderne*. Zagreb: Matica hrvatska

Cihlar Nehajev, M. (2012). *Bijeg*. Zagreb: Školska knjiga

Detoni-Dujmić, D.; Fališevac, D.; Lederer, A.; Benčić-Rimay, T. (2008). *Leksikon hrvatske književnosti: djela*. Zagreb: Školska knjiga

Kozarac, I. (2005). *Đuka Begović*. Zagreb: Školska knjiga

Milanja, C. (2012). *Bijeg, najbolji roman hrvatske moderne* (pogovor). Zagreb: Školska knjiga

Nemec, K. (1998). *Povijest hrvatskog romana: od 1900. do 1945. godine*. Zagreb: Znanje

Peleš, G. (1999). *Tumačenje romana*. Zagreb: ArTresor naklada

Polić Kamov, J. (2003). *Isušena kaljuža*. Zagreb: Matica hrvatska

Šicel, M. (2005). *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća. Knj. 3: Moderna*. Zagreb: Naklada Ljevak

Flaker, A. (1983). Umjetnička proza. U Škreb, Z.; Stamać, A. (Ur.) *Uvod u književnost* (str. 429-484). Zagreb: Grafički zavod Hrvatske

Internetski izvori:

Armanda, L. (2010). *Putovanje kao bijeg od stvarnosti kod Nehajevljevih intelektualaca*, preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/72787>

Članci u časopisima:

Machiedo, M. (2007). Povratak Janku Poliću Kamovu, *Republika*, 1, 35-45

Nemec, Krešimir. (2012). Još o Đuki Begoviću, *Croatica*, 6, 287-293

Visković, Velimir. (1996). Sva lica Đuke Begovića, *Kolo*, 1, 45-59